

ואם עבר 'כדי דיבור' מאז שסיים הברכה, יכול לענות 'אמן' אחר ברכת אחרים אותה ברכה, כל עוד לא כלתה עניית 'אמן' מפי רוב הציבור (פתחי הלכה ב הערה 37, מהגרשו"א. אבל בתוכ"ד לא יענה – ע' אג"מ או"ח ח"ה ט, א).

ג. עניית אמן אחר ברכה המסיימת של עצמו, יש מי שתלה במחלוקת הראשונים אם חובה היא כשאר עניית 'אמן' על ברכת אחר (רש"י) או רשות (רמב"ם). ונפקא מינה לענין עניית 'אמן' אחר ברכת 'גאל ישראל', אם הדבר מהווה הפסק בין גאולה לתפילה (עפ"י עמק ברכה). ובערוך השלחן (רטו, ד) נקט כדבר פשוט שעניית אמן אחר ברכת עצמו רשות היא ואינה חובה.

אביי היה עונה 'אמן' אחר 'בונה ירושלים' בקול, כדי שישמעו הפועלים ויקומו וילכו לעבודתם, ורב אשי היה עונה בלחש, כדי שלא יזלזלו בברכת 'הטוב והמטיב'.

וכן פסק בה"ג. ולדידן שאין פועלים אף אביי מודה לענות בלחש (תוס'). ואולם עתה נוהגים כשמברכים בצבור לאמרו בקול רם, כשם שעונים הציבור 'אמן' על שאר ברכותיו (רמ"א קפה, א). ואפשר גם כשמברך לבד יכול לענות 'אמן' בקול רם, שאין עתה חשש זלזול כיון שהפועלים מברכים ברכה זו (משנ"ב).

דף מו

פ.ט. א. למי ראוי לבצוע ולברך ברכות המזון – לבעל הבית או לאורח? מהי ברכת האורח?

ב. עד היכן ברכת הזימון, ומאי נפקא מינה?

ג. המפסיק באמצע אכילתו לענות לזימון – מהיכן הוא מתחיל את ברכתו?

ד. אלו ברכות אינן פותחות או אינן חותמות ב'ברוך'?

ה. האם ברכת 'הטוב והמטיב' היא מדאורייתא?

ו. האם מברכים ברכת 'הטוב והמטיב' בבית האבל?

א. רבי יוחנן אמר משום רבי שמעון בן יוחאי: בעל הבית בוצע, כדי שיבצע בעין יפה. ואורח מברך ברכת המזון – כדי שיברך את בעל הבית. ורב הונא אמר: הבוצע מברך.

א. פרשו התוס' ועוד פוסקים שאין הדברים סותרים, שאם בעל הבית מיסב עמהם והוא בעל הסעודה – הוא הבוצע, ויתן לאורח לברך ברכת המזון. ואם בעה"ב אינו מיסב – הגדול שבהם יבצע והוא יברך ברכת המזון. ויש שכתבו שעתה המנהג שאף כשבעל הבית מיסב, נותנים לגדול לבצוע, מפני שאין נוהגים שבעה"ב נותן למסובים פרוסה גדולה המספקת לכל הסעודה ולא שייך הטעם של בציעה בעין יפה (עפ"י לחם חמודות). ובסעודה שכל אחד אוכל מכרו – ודאי יש לנהוג כך, שבעה"ב יכבד את הגדול לבצוע תחילה (עפ"י משנ"ב קסו סקע"ד).

כשבעל הבית אינו בוצע, וכולם שוים ואחד מהם כהן – מצוה להקדימו. היה הכהן עם הארץ – תלמיד חכם קודם לו. היו שניהם תלמידי חכמים אלא שהכהן פחות מהאחר – טוב להקדים את הכהן אבל אין חיוב בדבר (עפ"י שו"ת הרשב"א ח"ז מה; או"ח קסו, יד).

ב. חתן ביום חתונתו בוצע, אפילו יש שם גדול הימנו (עפ"י פוסקים, כמשמעות רש"י מז. ד"ה קדים. וכן המנהג בגלילות אשכנז וצרפת – שו"ת באר שבע נ, בהגהה).

ג. אין לבצוע פרוסה קטנה [מכזית] מפני שנראה כצר עין, ולא פרוסה יותר מכביצה – בחול – מפני שנראה כרעבתן (ערמב"ם ז, ג; או"ח קסו, א). ואם המסובים רבים וצריך ליתן לכל אחד כזית ממה שבוצע, מותר לבצוע כפי הצריך לו (רמ"א שם).

ד. ברכת המזון באורח; יש לצדד שבעה"ב רשאי ליתן לברך לכל אורח שהוא רוצה, גם לקטן שבאורחיו. כמו שיכול לברך בעצמו אף שיש שם אדם גדול. ואולם נראה שאין לו ליתן לאדם אחר שאינו אורח אם יש שם מי שגדול הימנו (עפ"י משנ"ב ובאה"ל רא).
ה. יש מן האחרונים שפקפקו בדיון זה בזמננו, שכולם נוהגים לברך בעצמם, האם יש עדיפות ליתן לאורח לברך (ע' שער הציון רא, יד מא"ר; שאלת יעב"ץ ח"א עד; ערוך השלחן שם ג; אורח משפט מב).
וכן לענין קדימת הגדול, יש אומרים שכיום אין מקפידים בכך אלא בעל הבית נותן לכל מי שירצה במקרה, כדי למנוע מריבה (עפ"י לבוש רא. ואין כן משמעות שאר אחרונים – ע' במשנ"ב ובאה"ל שם ובכף החיים).

ברכת האורח שמוסיף בברכת המזון; יהי רצון שלא יבוש בעל הבית בעולם הזה ולא יכלם לעולם הבא. ורבי מוסיף בה דברים: ויצלה מאד בכל נכסיו, ויהיו נכסיו ונכסינו מוצלחים וקרובים לעיר, ואל ישלוט שטן לא במעשי ידיו ולא במעשי ידינו, ואל יזדקק (בספרי הפוסקים מופיע: יזדקק) לא לפניו ולא לפנינו שום דבר הרהור חטא ועבירה ועון מעתה ועד עולם.

א. בשולחן ערוך הנוסח מעט שונה: 'יהי רצון שלא יבוש ולא יכלם בעל הבית הזה לא בעולם הזה ולא בעולם הבא, ויצליח בכל נכסיו, ויהיו נכסיו מוצלחים וקרובים לעיר, ולא ישלוט שטן במעשה ידיו ואל יזדקק לפניו שום דבר חטא והרהור עון מעתה ועד עולם'. ובספר 'לחם חמודות' תמה למה אנו משנים הנוסח האמור בש"ס.
ב. דעת המגן-אברהם שאין האורח מחויב בברכת בעה"ב אלא אם יש שם כוס. וצריך עיון מקור דבריו (עפ"י משנ"ב ושעה"צ סו"י רא).
ג. עתה שנוהגים שכל אחד מברך לעצמו, יש לכל אורח ואורח לברך לבעל הבית, ולא רק המזמן (ערוך השלחן רא, ג; בשם הגרי"י קניבסקי זצ"ל).
ד. בחורים ואברכים האוכלים בישיבה, יש להם לברך את 'בעל הסעודה' כדין ברכת האורח, ויכוונו לנדיבים שתרמו סעודה זו (אור לציון ח"ב מו, לג).

ב. עד היכן ברכת הזמן – רב נחמן אמר: עד 'נברך' (ועד בכלל). ורב ששת אמר: עד 'הזן'. רש"י מפרש שלרב ששת ברכת 'הזן' נאמרת רק בזימון ולא ביחיד (וע' פנ"י, וכן הוכיח שם מהר"ף). ולהלכה יש פוסקים כרב נחמן שהיחיד אומרה (רי"ף; רה"ג; או"ז ח"א קצא בשם ר"ח). ויש פוסקים כרב ששת (עפ"י או"ז שם בדעת רש"י).
והראשונים תמחו על כך ופרשו שלכל הדעות היחיד גם כן אומרה, אלא הנידון כאן הוא עד היכן צריך לשמוע את המזמן, כגון באחד שמפסיק אכילתו לשנים כדלעיל, או בשרוצה לצאת החוצה. וכתבו התוס' שהלכה כרב ששת, עד שיגמרו ברכת 'הזן', כי 'נברך' לבד אינה ברכה. ועוד פרשו נפקא מינה עד היכן ברכת הזימון, כאשר מחלקים ברכות המזון לכמה אנשים לברך כגון שכל אחד יודע לברך ברכה אחת, שאין לחלק ברכה אחת לשני בני אדם (עפ"י הרי"ף).

ג. מי שהפסיק אכילתו לענות לזימון; לפרש"י, נחלקו בדבר רב זביד ורבנן האם מתחיל ברכתו מראש הברכה כלומר מתחילת ברכת הזן, או מ'גודה לך' [לדעת האומר שברכת הזן היא חלק מברכת הזימון], והסיקו הלכה שחזור למקום שפסק דהיינו 'גודה לך'.
והתוס' חולקים וסוברים שכיון שהמשיך לאכול, ודאי חייב להתחיל שוב מתחילת הברכה, ולא נחלקו

בגמרא בנידון זה. [ופרשו שהמחלוקת בגמרא היא על נוסח ברכת המזמן; לדעת רב זביד חוזר ואומר 'נברך שאכלנו משלו ובטובו חיינו', ורבנן אמרו למקום שפסק – שאומר 'ברוך שאכלנו משלו ובטובו חיינו'. וכן הלכה].

היה בדעתו להמשיך לאכול, אפילו אם לבסוף לא אכל – חוזר ומברך מתחילת ברכת 'הון' (ר"י; רמ"א ר.ב). ואם לא היה בדעתו לאכול – יוצא בברכת 'הון' של המזמן [כאשר שומע כל הברכה] ואינו חוזר ומברך אותה ברכה. ואם בדעתו לאכול רק פרפרת, בשר ודגים וכד' – יצא ידי חובת 'הון', וכשיסיים אכילתו יתחיל מ'נודה לך' ושוב יברך ברכה מעין שלש על הפרפרת. [ואם בדעתו לאכול דברים שברכתם 'בורא נפשות', נסתפק הפמ"ג אם צריך לשוב ולברך עליהם]. ויזהר לכתחילה שלא ישיח בינתים (עפ"י מג"א). ואין הדבר ברור שיהא מותר לו לאכול, שהרי יוצא בברכת הזימון וכאילו בך בעצמו, והלא אסור לאכול כלום בתוך הברכה. וצ"ע (באור הלכה סוס"ר).

ד. שנו בבבביתא: כל הברכות כולן פותח בהן בברוך וחותרם בהן בברוך חוץ מברכת הפירות וברכת המצוות (שפותח ואינו חותרם), וברכה הסמוכה לחברתה (כגון בשמונה עשרה ברכות) וברכה אחרונה שבקריית שמע (שבהן חותרם ואינו פותח, מפני שחתם בראשונה א"צ לפתוח השניה בברוך. וברכה אחרונה בק"ש גם כן נחשבת סמוכה לברכה שלפני ק"ש. ראשונים. וע"ע רשב"א יא.), ו'הטוב והמטיב' – פותח בברוך ואינו חותרם (כי תקנוה ברכה לעצמה בשביל הרוגי ביתר שניתנו לקבורה, לכך היא פותחת בברוך שלא כברכה הסמוכה. ואינה חותרת בברוך לפי שבעיקרה היא ברכה קצרה, שאין בהן הפסק דבר תחינה וכד' אלא שתקנו אחר כך להזכיר בה שלש מלכיות ושלש גמולות ושלש הטבות (עפ"י רש"י ותוס'). וי"א שלכך אינה חותרת בברוך, כי אריכות בתוארי הבורא 'הא-ל אבינו מלכנו אדירנו... ענין אחד הוא [וכן 'הוא יגמלנו' אינה בקשה אלא תואר, שהוא גומל אותנו בכל יום] (עפ"י תר"י מט. ד"ה ובכאן). וי"א מפני שלא רצו לעשותה מעולה מברכות המזון שהן מהתורה ויש בהן חתימה בלבד (עפ"י רשב"א).

א. נחלקו ראשונים אם 'ברכה הסמוכה לחברתה' היא דוקא כשסמוכה לברכה ארוכה החותרת ב'ברוך' או אפילו סמוכה לברכה קצרה, פתיחת הברכה הקודמת פטרה את זו מלפתוח בברוך (ערש"י רשב"ם ותוס' פסחים קד.).

ב. ברכת 'אלקי', נשמה' אינה פותחת בברוך הגם שלעתים אינה נאמרת בסמוך ל'אשר יצר' – הואיל ואין בה אלא הודאה בעלמא, אבל חותרת בברוך מפני שהיא ארוכה קצת. וכן צריך לומר גבי 'אתה הוא עד שלא נברא העולם'. וכן תפילת הדרך ותפילת הגשמים – שאינן אלא תפילה ושבח (עפ"י תוס' כאן ובפסחים קד; או"ח ו.ג.). ויש שכתבו להסמיך 'אלקי נשמה' ותפילת הדרך לברכות אחרות (שו"ת הרא"ש ד, א; טשו"ע קי, ו).

שאר ברכות השחר פותחות כל אחת ב'ברוך', הגם שמנהגנו לאמרן סמוכות – כי בעיקרן ניתקנו כל אחת בנפרד, לאחר כל פעולה, פקחת עינים, לבישה וכו' (תוס'). וע' בהגר"א או"ח מז, ו. ויש אומרים שברכות קצרות פותחות ב'ברוך' אעפ"י שסמוכות לחברתן, וכגון 'שהכל ברא לכבודו' ו'יוצר האדם' (רבנו תם).

ברכת 'ישתבח' וכן ברכה שלאחר ק"ש – נחשבות ברכות הסמוכות לחברתן, לברכה שלפני פסוקי דזמרה / קריאת שמע [וכן 'ההלל' שלאחר ההלל]. ואולם ברכה שלאחר הקריאה בתורה פותחת בברוך, מפני שבתחילה לא היו מברכים רק הקורא הראשון והאחרון, והרי יש הפסק גדול ביניהם (עפ"י רש"י ותוס') ונתקנו מעיקרא לשני אנשים (ער"ן מגילה כא).

ברכת 'בורא נפשות'; התוס' (בפסחים קד): כתבו עפ"י הירושלמי שחותם בה כשאר ברכות ארוכות. ואולם הכרעת רוב הפוסקים שאין לחתום בה בשם.
 ג. ברכות נישואין, הגם שנחשבות סמוכות זו לזו ולכך אינן פותחות בברכות [מלבד הברכות הראשונות, וכן הברכה האחרונה שהיא נאמרת בפני עצמה], מן הדין אין לחוש לחלוקתן לכמה אנשים, שאין זה מבטל דין 'ברכה הסמוכה לחברתה'. וכן המנהג עתה (ע' אגרות משה אה"ע ח"א צד).
 ד. הר"ן (בחדושי לפסחים שם) כתב שברכות שהן משני ענינים, כגון ברכת הקידוש וברכת הגפן – פותחות ברוך אעפ"י שהן סמוכות. וכן ברכת 'הרב את ריבנו' פותחת בברוך אעפ"י שהיא סמוכה לברכות שלפני הקריאה, כי נתקנה על הגם ולא על קריאת המגילה (ר"ן מגילה כא).

ה. הוכיחו שברכת 'הטוב והמטיב' אינה מדאורייתא שהרי פועלים עוקרים אותה (רב יוסף), וגם הריהי פותחת בברוך – משמע שאינה נחשבת סמוכה לחברתה, לפי שהיא תקנה מדרבנן שלא כשלוש ברכות (רב יצחק בר שמואל בר מרתא בשם רב), גם עוקרים אותה בבית האבל (לרבי עקיבא. רב נחמן בר יצחק).
 ואולם הסבירו לפי רב ששת שנחלקו תנאים בשאלה זו, אם היא מדאורייתא או מדרבנן [וכן נחלקו בדבר אבא יוסי בן דוסתאי וחכמים (מט.). וכן נראה שדעת רבי יוסי הגלילי (בתוספתא פ"א) שהיא מדאורייתא ואינה פותחת בברוך (עפ"י תוס' מט. ומקורה מדרשת תנאים דלהלן מה: וכן אמרו בירושלמי (רפ"ז) בדעת רבי ישמעאל). וקיימא לן שהיא מדרבנן].
 עתה הפועלים מברכים כל ארבע הברכות, שאין דרך בני אדם עתה להקפיד על כך, ומן הסתם הפועלים נשכרים על דעת כן שיברכו כל הברכות כתיקנן (או"ח קצא,ב).

ו. לתנא קמא דברייתא, אומרים בבית האבל ברכת 'הטוב והמטיב'. והסבירו בגמרא שמשלבים בה דיין האמת, כמפורט בגמרא הנוסח שברך רב אשי.
 בה"ג כתב שאין לומר 'לוקח במשפט', כי יש נספה בלא משפט. ואולם התוס' צדדו שאין למחקו בשל כך מהנוסח.
 לרבי עקיבא, עוקרים 'הטוב והמטיב' בבית האבל ואין אומרים אלא 'ברוך דיין האמת'. [ומשמע שכן נקט רב נחמן בר יצחק. ואולם להלכה נקטו התוס' ושאר פוסקים כתנא קמא, כפי שנהג רב אשי. ואפשר שגם רנב"י מודה שהלכה כת"ק. ריטב"א].

דפים מו – מז

- צ. א. כיצד סדר ההסבה?
 ב. כיצד סדר נטילת מים ראשונים ומים אחרונים?
 ג. האם מכבדים בדרכים ובכניסה בפתחים?
 ד. כיצד סדר בציעת הפת והתחלת האכילה בחבורה?
 א. כך שנו בתוספתא: בזמן שהן שתי מיטות, גדול מסב בראש ושני לו למטה הימנו [כלומר לצד מרגלותיו, והיו רגילים להסב בהטיה לשמאל, נמצא השני מסב לימין הגדול, שכשירצה הגדול לספר עמו, לא יצטרך להיזקף. ואולם הפרסיים נהגו שהשני מסב לצד שמאלו של הגדול, כי לא היו נוהגים לדבר אלא לרמוז ולסמן בידיים]. בזמן שהן שלש מיטות – גדול מהם בראש, שני לו למעלה הימנו (= לצד ראשו), שלישי למטה הימנו.